

РЕЦЕНЗІЇ. ХРОНІКА

ЯРОСЛАВ ОНИЩУК. НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ ТА ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ I ТИС. ДО Н. Е.: КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.

Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 568 с.

Ярослав Оніщук знаний у наукових колах як кваліфікований дослідник пам'яток археології. Упродовж багатьох років, керуючи археологічною практикою студентів Львівського національного університету ім. І. Франка, вчений досліджує пам'ятки римського часу на території пограниччя Західного Поділля і Малого Полісся. Під час його пошукових робіт були отримані важливі результати у вивченні матеріальної і духовної культур пшеверського, липицького, вельбарського та черняхівського населення.

Я. І. ОНИЩУК

**НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ
ТА ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ
У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ I ТИС. Н. Е.:**
КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Матеріали багаторічних досліджень лягли в основу його численних наукових праць, особливе місце серед яких займає названа монографія. Тема дослідження – культурно-історичні процеси на території західних районів Волині та Поділля у першій половині I тис. н. е. Актуальність проблематики не викликає сумнівів, оскільки цей період характеризується, по-перше, початком складних культурно-історичних змін у середовищі населення Європейського Барбарікуму, пов'язаних з експансіоністськими планами Римської імперії щодо нових територій; по-друге, політичною ситуацією на лімесі, обумовленою міграційними процесами германських племен; по-третє, особливостями розвитку матеріальної та духовної культур місцевого населення.

Структура монографії підпорядкована поставленим завданням і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі здійснено постановку проблеми, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт, наукову новизну й інші важливі аспекти.

Перший розділ присвячено ґрунтовному аналізу історії вивчення археологічних пам'яток першої половини I тис. н. е. досліджуваної території, характеристиці джерел та історіографії. Автор виділив основні етапи розвитку археологічних знань, схарактеризував процес формування джерельної бази, історію відкриття основних пам'яток пшеворської, зарубинецької, липицької, зубрицької, вельбарської та черняхівської культур.

У другому розглянуто культурно-історичні процеси, які відбувалися в західному регіоні Волині та Поділля наприкінці латенського й у ранньоримський час. Описано перебіг розвитку носіїв пшеворської, зарубинецької, липицької і зубрицької культур, простежено їхні взаємодії, визначено ступінь впливу однієї культури на іншу тощо.

Третій розділ присвячений аналізу історичної, етнічної та культурної ситуацій, що виникли в західних районах Волині та Поділля вже в пізньоримський час. Розглянуто міграцію з Нижнього Повіслення у Прип'ятське Полісся, Західну Волинь і Поділля численних готських та споріднених із ними східногерманських племен – носіїв вельбарської культури, їх роль у формуванні черняхівської, подано культурну інтерпретацію пам'яток пізньоримського часу регіону. При цьому автор увів до наукового обігу результати власних археологічних досліджень вельбарсько-черняхівських поселень Дудин II, Накваша I, Малинище I, Суховоля VII, Броди I. В окремому підрозділі проаналізував пам'ятки Верхньодністровської групи черняхівської культури, носіїв якої слушно пов'язує із вказаними в історичних джерелах слов'янами-склавинами.

У четвертому розділі Я. Онищук сконцентрував увагу на з'ясуванні контактів племен Східного Прикарпаття, Західного Поділля та Волині з людністю Північного Причорномор'я та подунайських римських провінцій. Він детально описує предмети провінційно-римського походження з цієї території: кераміку типу «terra siggillata», «terra nigra», амфору тару, бронзовий і скляний посуд, предмети військового спорядження, побуту, прикраси, а також скарби й окремі знахідки монет, які, на його думку, засвідчують взаємовигідні контакти місцевого населення з людністю римських провінцій Нижня Мезія, Дакія, Паннонія та ін. Він переконаний, що ці речі надходили на досліджувану територію у вигляді воєнних трофеїв, подарунків за службу в римських допоміжних військових підрозділах, субсидій згідно зі союзницькими договорами, а також внаслідок торговельно-обмінних відносин. Останні активно розвивалися завдяки мережі річкових і сухопутних торговельних шляхів, які пролягали на Прикарпаття, Поділля, Волинь по Дністру, Пруту з притоками, Західному Бугу, а також через Карпатські перевали.

Висновки монографії відображають основні результати наукового дослідження і здобутки автора. Вони, загалом, добре підсумовують матеріал, викладений в основній частині.

Про велику трудомісткість праці свідчить її бібліографічна база (806 позицій), з яких 187 польською, чеською, словацькою, німецькою, англійською та іншими мовами.

Важлива складова роботи – додатки. Вони охоплюють каталог основних пам'яток першої половини I тис. н. е. (321 пам'ятка) із прив'язкою їх до населених пунктів і літератури, а також графічні таблиці з результатами аналізів матеріалів, рисунки, фотографії та карти.

На основі джерельного матеріалу, зокрема польових звітів і музейних колекцій, висвітлено культурно-історичні процеси на території Західних Волині та Поділля у першій половині I тис. н. е. Потрібно відзначити особистий внесок автора у вивчення зазначеної проблематики. Зокрема, у книзі широко використані результати його багаторічних розкопок поселень пізньоримського часу у верхів'ях рік Іква, Стир і Серет, завдяки чому було доведено наявність на цій території пам'яток вельбарської культури, синхронних зі старожитностями готського походження Західної Волині. Водночас у цих же комплексах відзначено наявність посуду черняхівського типу, що засвідчує участь східних германців у формуванні та розвитку черняхівської культури. Автор слушно зауважує, що наявність у Західному Побужжі пам'яток Верхньодністровського варіанту черняхівської культури дає змогу припускати існування у другій чверті I тис. н. е. в межах Гологірського горбогір'я етноконтактної зони між слов'янським і східногерманським населенням.

Дуже важлива, з погляду новизни, думка автора монографії про присутність сарматських елементів на пам'ятках пізньоримського часу Західного Поділля. Свідчення цього – поховання на могильниках у Чеснівському Раковці, Чернелеві-Руському, Токах, специфічна ліпна кераміка з Чернелева-Руського тощо. Вони дають змогу стверджувати наявність у складі черняхівської культури Західного Поділля, крім вельбарського, ще одного етнічного компоненту – сарматського. На підставі знахідки 1904 р. біля с. Заздрість Тербовлянського р-ну Тернопільської обл. кам'яної стели зі сарматськими тамгами, які позначали їхні володіння,

Я. Онищук визначив територію колишнього степу «Панталіха» в межиріччі Стрипи й Серету можливим районом кочовищ сарматських номадів.

Заслуговує на увагу могильник II ст. н. е. в с. Карів Сокальського району на Львівщині. На думку автора, це – одне з найбільших відкриттів в археології України за останні роки. Розкопки пам'ятки, які він проводить із 2017 р., дали важливі результати з вивчення культурно-історичних процесів, що відбувалися у Західному Побужжі II ст. н. е. Наявність на пам'ятці змішаних культурних елементів західнобалтійського, германського (свєбського), пшеворського та зарубинецького походження дозволяють стверджувати її поліетнічність.

Як вважає Я. Онищук, різноманітність у поховальній обрядовості та супровідному інвентарі можна пояснити участю цієї групи населення в політичних процесах на римському лімесі, зокрема в Маркоманських війнах (166–180), Середньому Дунаї, у яких були задіяні різні племена Європейського Барбарікуму. На думку автора, подальші розкопки цієї неординарної пам'ятки можуть змінити наші уявлення про етнічний склад населення, яке проживало на території Західної Волині наприкінці ранньоримського часу.

Закінчуючи аналіз тексту монографії Я. Онищука, треба сказати, що всі чільні аспекти проблеми він досліджує у динамічному розвитку на широкому тлі історико-культурних процесів.

Водночас окремі позиції автора викликають певні зауваження та побажання, які можуть бути хіба предметом дискусії. Так, на мою думку, в описі регіону дослідження варто було би детальніше застановитися на географічній характеристиці Західної Волині як однієї із його складових.

Далі, порівняно з добре описаною історією пам'яток першої половини I тис. н. е., проблема історіографії розкрита недостатньо (с. 102–105). Лише побіжно автор зупинився на теоретичних висновках М. Смішка, М. Тиханової, В. Барана, Д. Козака щодо походження етнічного складу й розвитку культур першої половини I тис. н. е. на території Західної Волині та Поділля.

Вважаю, що у другому розділі варто було б детальніше зупинитися на питанні участі в культурно-історичних процесах першої чверті I тис. н. е. на вказаній території племен пізньої фази зарубинецької культури (с. 209–215).

У третьому основну увагу зосереджено на етнічно-культурній характеристиці Західної Волині та Поділля у другій чверті I тис. н. е., зокрема на поширенні носіїв вельбарської культури й проблемі вельбарсько-черняхівських відносин. Однак, якщо проблему культурного розвитку східногерманського населення розкрито достатньо, то черняхівська культура Західного Поділля представлена епізодично, переважно в контексті участі в її формуванні готів, слов'ян і сарматів.

У четвертому розділі монографії автор пише, що *«певним свідченням використання срібних монет у якості платіжної одиниці серед багатих прошарків варварського суспільства є накопичення і тезаврація»* (с. 379). Проте він не пояснив, як скарби можуть засвідчувати використання римської монети у внутрішньому обігу місцевих племен. На мою думку, тезаврація римських денаріїв засвідчує просте накопичення багатств у руках верхівки тогочасного суспільства. Такі скарби, як правило, мають широку хронологію: їх час до часу могли поповнювати новини грішми, а за потреби якусь частину забирали. Тобто, вони виконували роль первісних «банків» і засвідчували майнове розшарування в середовищі племен другої чверті I тис. н. е.

Зрештою, у запропонованому каталозі більшість археологічних пам'яток мають дуже загальну «прив'язку» до місцевості (наприклад, *«південна околиця села»*, *«на захід від села»* тощо), що ускладнює розуміння їхньої локалізації.

Висловлені зауваження рекомендаційні й не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої книги. Вона присвячена справді актуальним питанням, для вирішення яких автор зібрав велику кількість джерел, частина з них уведена до наукового обігу вперше. На їх

основі вдалося вирішити низку проблем, які до цього спричиняли суперечки серед дослідників.

Поза всяким сумнівом, монографія Ярослава Онищука – це вагомий внесок в археологічну й історичну науку, засвідчує високу кваліфікацію автора, вміння ставити й успішно вирішувати наукові проблеми. Подібної праці, написаної на основі широкої джерельної бази, в українській історіографії немає.

Вважаю, що рецензована монографія стане поштовхом до нових наукових розробок з археології римського часу. Потрібно зауважити, що хоч книжка і присвячена складним науковим проблемам, вона читається легко, бо написана гарною літературною мовою. Ось чому з великим успіхом вона може бути використана з навчальною метою у вищих навчальних закладах при викладанні нормативних курсів «Історія України», «Археологія» та спецкурсів із проблем ранньої історії слов'ян римського часу та їхнього етногенезу.

Михайло КУЧИНКО

Стаття: надійшла до редакції 20.10.2020
прийнята до друку 8.12.2020